

В. Е. Туренко

кандидат філософських наук

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ФЕНОМЕНУ ЛЮБОВІ В АНТИЧНОСТІ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Здійснено спробу реконструкції еволюції розуміння любові як способу пізнання в античній філософській традиції. Наголошується, що в давньогрецькому "словнику любові" існують дві лексеми, якими здебільшого позначалася розумна любов, мудрі стосунки – ἀγάπη та φιλία. Виявлено, що в ранніх давньогрецьких мислителів ця проблематика існує доволі побіжно і лише у фрагментах Емпедокла та Демокріта. Водночас розкрито, що в платонівському "Бенкеті" розумність любові проглядається в контексті трьох промов: Федра, Агафона та Діотіми. Доведено, що хоча Арістотель не приділяв уваги цій проблематиці, проте, доволі активна її рецепція відбувалась в елліністичну епоху в межах Грецької Стої, "другої софістики" і неоплатонічної школи.

Ключові слова: любов, знання, розум, епістемологія любові, антична філософія.

Актуальність дослідження обумовлена розумінням феномену любові як таким, що здебільшого в суспільній свідомості пов'язаний з чуттєвістю, пристрасною і мало пов'язаний з розумом, мудрістю та пізнанням. Водночас варто підкреслити, що в антикознавчих, історико-філософських студіях, феномен любові частіше за все аналізується як феномен людського існування, або як принцип чи основа буття. Натомість, проблема співвідношення пізнаваності та непізнаваності, розумності чи нерозумності любові є для людства однією з вічних. Ідея пізнавальної здатності любові, її справжньої мудрості відтворювалася в різних культурах, переживала, майже не змінюючись, одне століття за іншим [6, с. 9]. Безперечно, що основою цих роздумів, які вплинули на подальший розвиток є антична філософська традиція.

Напрацювання Б. Братуся, В. Даренського, Н. Епле, С. Євтушенка, О. Зубець, Е. Салема, П. Сорокіна, С. Троїцького, В. Шинкарука склали теоретико-методологічне підґрунтя дослідження, водночас у їхніх межах не знаходимо комплексного висвітлення епістемологічного статусу любові в античній філософії. Відповідно метою цієї статті є спроба здійснити історико-філософську реконструкцію розуміння любові як інтенції пізнання в античній філософській традиції.

Передусім слід зазначити, що виходячи з конотацій та семантики лексем давньогрецького словника любові, можна виявити зокрема, що два з них безпосередньо пов'язані з пізнанням, розумом, а саме ἀγάπη та φιλία.

Якщо говорити про ἀγάπη, то "агапічні слова" у давньогрецькій традиції зокрема означають розумну любов, любов, яка виникає на основі оцінки будь-якої особливої риси люблячої людини, тобто її рис характеру тощо. Людина її може розумно обґрунтувати, адже вона заснована на переконанні, а не на стихійних почуттях, звичках. Цей аспект любові історично пов'язаний з адекватною оцінкою іншої особистості (оцінити правильно, не переоцінюючи), що лежить в основі взаємоповаги.

Водночас, на думку Піфагора, φιλία об'єднує олімпійських богів і людей (через благочестя і служіння людей богам); а в людині φιλία пов'язує душу і тіло, в душі ж – розумну її частину з нерозумною (до цього покликає філософія); в основі зв'язку–φιλία у суспільстві лежать закони; народи з'єднуються, дізнаючись один одного; в сім'ї чоловік пов'язаний з дружиною і всі хто під одним дахом живуть; в організмі всі його частини з'єднують здоров'я. Іншими словами φιλία для Піфагора – це універсальний принцип єднання у всьому: не тільки родичів, дру-

зів, співгромадян, а й богів і людей, людей і всіх живих істот, а ширше – всіх частин світобудови. Це – принцип, що забезпечує гармонію Космосу [12, с.136].

Водночас етико-соціальні погляди Демокріта дозволяють виявити і в його вченні про моральність певне уявлення стосовно розумності φιλία. Виходячи з його вчення, той негідний жити, у кого немає гарного друга. Демокріт особливо виділяє справжню і розумну дружбу, єдино гідну шанування. Розумність як розумова і моральна властивість висувається філософом на перше місце: "Дружба однієї розумної людини дорожча дружби всіх нерозумних" [Зол. висл., LXIV]. При цьому Демокріт стверджує, що справжню дружбу створює лише "однодумність"¹ [Stob. II, 33,9]. Найважче в дружбі – це вміти відрізнити справжніх друзів від уявних, для чого потрібна мудрість.

Водночас варто відзначити, що у ранніх давньогрецьких філософів епістемологічні розмисли про любов фактично були відсутні. Фактично як виняток можна говорити про вищезазначені сентенції Демокріта та один з фрагментів праці "Про природу" Емпедокла. Наприклад, сицилійський філософ у своїй праці зокрема пише наступне: "γαίη μὲν γὰρ γαίαν ὀπώταμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ, αἰθέρι δ' αἰθέρα δῖον, ἀτὰρ τυρὶ πῦρ αἰδῆλον, στορυῆν δὲ στορυῆν, νεῖκος δὲ τε νεῖκεῖ λυγρῶν" [DK 31 B 109].

Із цього фрагменту випливають імпліцитно дві думки щодо любові- сторуґі:

1) апостеріорність феномену любові- сторуґі в житті людини. Ми можемо дійсно знати про любов, коли полюбімо, так само ми можемо знати, що таке радість, страх та інші почуття, – лише переживши, на основі емпіричних даних. Лише завдяки любові ми можемо дізнатися, що є любов, а що її примара, ілюзія. Досократик дотримується думки, що любов первинна від пізнання. До цієї думки потім будуть схильні Отці Церкви (Григорій Ниський, Аврелій Августин та ін.), а також мислителі XIX-XX ст., а саме – Л. Фейєрбах, М. Шелер, Б. Рассел, М. Бердяєв [5, 106];

2) розумність любові-сторуґі. Філософська думка від античності (починаючи з Емпедокла) до сьогодення розглядає любов не лише як чуттєве та пристрасне бажання поєднатися з Іншим, але й як сутнісне пізнання, розумну та мудру силу, що здатна по-особливому розуміти. Те, що Емпедокл говорить про гносеологічний

¹ Цитування праць античних філософів здійснюється за загальноприйнятою пагінацією.

зміст природи оторугі, засвідчує, що мудрість, як характеристика любові, дозволяє їй максимально глибинно пізнавати, осягати все, що люблячу людину оточує, не стільки з якоїсь меркантильної, корисливої мотивації, скільки, як щось вічне та неповторне, яке спонукає особистість до піклування та відповідальності за людину, до якої направлена інтенція любові. Розумність та мудрість любові, про яку наголошують філософи, з поміж усіх інших екзистенціалів піднімає цей феномен на найвищий щабель, що дійсно робить її фундаментальною в структурі людського існування.

Відповідно до цього можемо побачити, що філософській думці з давнини і до сьогодні йдеться про любов як величну силу, яка приводить до руху абсолютну енергію кожної з найфундаментальніших цінностей людського існування, в тому числі й енергію істини та пізнання. Відповідно, любов до істини робить пошук істини більш дієвим, радісним та невтомним, ніж полювання за істиною. Більшість справжніх істин людства відкрито скоріш за все завдяки любові до істини, ніж завдяки просто розуму [7, с.150].

У класичний період давньогрецької філософії епістемологічний зміст феномену любові найбільш повно розкрився у спадщині Платона, а саме – у його діалозі "Бенкет". Концептуально можна виділити три основні вектори в цьому контексті:

- I. Промова Федра.
- II. Промова Агафона.
- III. Діалог Сократа і Діотіми.

Розглянемо кожен з них більш детально.

Федр, розглядаючи Ерота як найдревнішого бога, виснуває тезу про те, що він є вчителем для людства; "вчить" соромитися ганебного і честолюбно прагнути прекрасного" (тут є очевидна схожість з діалогом Діотіми та Сократа). Любов дає людині тверезе почуття сорому і гордості; і завдяки їй вони чітко в ній діють. Без цього знання, як діяти правильно, згідно з думкою Федра, ніщо велике не може бути досягнуте у житті [16, р. 7]. Любов, а точніше, Ерот, для певного промовця у діалозі, є вчителем всього, що стосується прекрасного, а також того, чого варто остерігатися і не робити. Любов як мірило того, що є благим, а що варте осуду та сорому, адже "в основі любовних стосунків лежить визнання, максимальне визнання; людина яку ми любимо дається нам як дане, як факт життя, як сам світ. Любов, для якої єдиною справді значимою та детермінуючою будь-який вибір є цінність конкретної, окремишньої особистості" [6, с.3]. Водночас людина, яку ми любимо, по суті, не може бути об'єктом оцінки. Вона може бути і нерозумною, і не-доброю, і не гарною, але вона може здатна перетворити ціннісний світ, виявити його єдність, його здатність до гармонії та приреченість на дисгармонію.

Згідно з концепцією Агафона, Ерот зокрема володіє надзвичайною мудрістю. На його думку, мудрість Ерота полягає в тому, що він володіє розумовою діяльністю [Symp. 196e], покровитель поетів [Symp. 197a], вправний у ремеслах та майстер у різноманітних мистецтвах, лікуванні та пророцтвах [Symp. 197b]. На думку цього промовця бенкету, саме завдяки почуттю любові взагалі з'явилися усілякі мистецтва та професії.

Це суголосне з виразом М. Шелера в його праці "Ordo amoris", що перед тим як стати істотою пізнавальною (ens cogito) чи вольовою істотою (ens volens), треба стати істотою люблячою (ens amans) [9, с. 80].

У людини, яка любить, пізнавальна діяльність має особливий (специфічний) характер. Це пізнання особистість спрямовує не стільки, щоб потім вихвалитися своїми здобутками, скільки задля того, аби по-справжньому (з)розуміти глибинну сутність того, що нею пізнається.

Усе у світі краще пізнається любов'ю, адже "одного погляду на природу вистачить, щоб переконатися в безмежно широкому значенні і впливу цієї любові. Лише для неї і завдяки їй ростуть у полі лілії, пахнуть троянди, а у лісі співають дрозди та солов'ї, одягаються в барвисті одяги і приймають розкішний вигляд рослинний та тваринний світ. Лише для неї і завдяки їй чоловіки і жінки прагнуть до фізичної та розумової досконалості. Якщо б перестала ця любов існувати, все було подібним до пустелі. Мистецтво, наука, суспільне життя і навіть значна частина релігії не могли би існувати без неї" [8, с. 78].

Мудрість любові полягає в тому, що завдяки почуттю любові ми можемо пізнавати не лише видиму реальність, але й духовну: "Реальність буття духовного світу, на відміну від матеріального, ґрунтується не на даних зовнішніх почуттів (відомо п'ять зовнішніх почуттів), а на особливого роду чуттєвості, яка здавна дістала узагальнену назву – любов" [10, с. 146]. Любов, підсумовує український дослідник В. Даренський, "як первісне і найвище з духовних почуттів відіграє, таким чином, подвійну роль: з одного боку, це "орган" духовного пізнання трансцендентного світу ідеальних параметрів людського буття, а з іншого – це "орган" їх безпосереднього "очуттєвлення" і опредметнення у "поцейбічному", повсякденному людському житті" [3, с. 146].

Тому, як ми бачимо, справді можна говорити в контексті промови Агафона про зміст любові як інтенції пізнання, проникнення в сутність існуючого інакшого, у відчужанні цінності, завдяки якій особистість поєднуються з духовним простором свободи і стає для себе суцєю.

У контексті діалогу Діотіми з Сократом лунає два аспекти розуміння розумності любові:

- 1) Ерот є великим генієм (Δαίμων μέγας) [Symp. 202d].
- 2) Ерот є філософом [Symp.204b].

Думка про те, що Ерот (любов) є Великим генієм Геніальність його полягає в тому, що він є тлумачем і посередником між Божественним і людським світами (Ερμηνεύων καὶ διαπορθεύων θεοῦς τὰ πρὸς ἀνθρώπων) [Symp.203e] Тому, перебуваючи посередині між Богом і людьми, Ерот здійснює насамперед словесну службу. У цьому якраз його основна функція і сила. Він герменевт (ἑρμηνεύων ἐρμηνεύτων), що дає людям розуміння божественної істини. Саме в цьому ракурсі Платон і каже про еротичне знання: знання, яке починається з любові [11, с.163]. Це знання, яке від любові дає особливе та унікальне розуміння всього.

Існуючи як акт і процес, любов відкриває розуміння і проводить герменевтику суцього в його таємному бутті, причому так, що завдяки їй люблячий і улюблене можуть брати участь один в одному, розкриваючи себе за рахунок Іншого і знаходячи таким чином себе в Іншому, і при цьому не втрачати себе в якомусь всепоглинаючому екстазі. Істинна любов проявляється у своїй чистоті буття, і ті, хто опиняються залученими в цю стихію любові, постають у розрізі цього істинного буття, у світі чистих сутностей або, як сказав би Платон, ідей.

На це здатна любов завдяки тому, що, згідно з думкою давньогрецького філософа, вона є і розлита у всьо-

му бутті, навіть властивості пір року залежать лише від неї [Symp. 187e]. Також це стосується і міжособистісних стосунків. Ніхто не може пізнати, зрозуміти, усвідомити сутність іншої людини доти, поки не полюбить її. У духовному акті любові людина стає здатною побачити риси і особливості коханої особистості, і навіть більше того, вона бачить потенційне в ній: те, що не виявлене, але має бути винайденим" [2, с. 37]. Для Платона любов – це не просто почуття, пристрасне бажання, а мудре почуття, яке оцінює предмет своєї любові не меркантильно, а глибинно і фундаментально.

До речі, варто також відзначити таку думку Діотіми: "Богів не приваблює філософія, в них немає прагнення стати розумними – вони є такими. Також і серед людей – якщо хтось розумний, філософія йому непотрібна. А втім, нерозумних теж не приваблює філософія, бо в них відсутнє саме бажання набратися розуму. У тому, власне, і найбільша вада невігластва, що чоловік, який не може похвалитися ні вродою чи доброзвичайністю, ані розумом, видається собі бездоганним, хоч насправді таким не є. Якщо ж хтось не відчуває потреби, то в нього немає й прагнення здобути те, чого, на його думку, він не потребує. Мудрість вабить тих, хто посередині. І поміж такими є Ерот. Бо мудрість – одне з найпрекрасніших благ, тоді як Ерот – прагнення до прекрасного, так що Ерот – неминуче філософ, тобто любомудр; і як філософові йому належить місце між мудрецем і невігласом. Причина ж цього – його походження. Він – син батька, що мудрий та невичерпно багатий, і матері – немудрої й бідної" [Symp.204a-b].

Оскільки, як ми бачимо, любов за природою філософічна, мудра, то необхідно зазначити, що філософська думка від античності (саме з діалогу Діотіми з Сократом) до сьогодення розглядає любов не лише як чуттєве та пристрасне бажання поєднатися з Іншим, але і як розумну та мудру силу, що здатна по-особливому розуміти все що оточує люблячу особистість. Ця ідея пройшла червоною ниткою в історико-філософському осягненні любові аж до сучасності.

На відміну від свого учителя, Арістотель фактично не розглядав цієї проблематики, хіба що в контексті розуміння дружби. Водночас в елліністичну епоху увага на розумності та мудрості любові в працях філософів знову повернулася. В цьому періоді можна виділити такі течії, в яких можемо побачити думки стосовно цієї теми: ранні стоїки; "друга софістика"; неоплатоніки.

Зокрема, можемо у працях ранніх стоїків побачити таку думку: "Любов (ἀγάπη) – це взаємна згода щодо того, що належить до сфери розуму, життя і звичаїв. Або, коротко кажучи, спільність життя (κοινωνία βίου) або ж – старанність у дружній любові і збереженні дружби за допомогою вірного розуму у стосунках з друзями ... Любові подібна гостинність, яке є мистецтвом поводження з гостями" [Stoic. 3.292]. Отже, любов для певних філософів – це дитя цивілізації, суспільства, традицій тієї чи іншої країни, поселення, а не є щось нерозумне, хибне. Такий погляд на любов можна співвіднести з думками Платона у "Бенкеті".

Водночас уже представник "другої софістики" Афіней підкреслює, цитуючи Еврипіда, що Ерот є дитям [Athen. XIII, 11 (561)]. Відповідно, любов, на думку цього представника другої софістики, не може існувати поза розумом, розсудливою діяльністю. Також Афіней говорить наступне, цитуючи одного античного поета: "Хто

говорить, що без розуму закохані, Напевно, сам був складу тупоумного ... Я сам зараз закохався в дівчину, що грає на кіфарі; дурненьку та крихітку, так що ж, я дурний?" [Athen. XIII, 14 (563)]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що насправді "Любов є акт, що відкриває суще в його таємному бутті, причому так, що завдяки йому люблячий і улюблене можуть брати участь один в одному, розширюючи себе за рахунок Іншого і знаходячи таким чином себе в Іншому, і при цьому не втрачати себе в якомусь усепоглинаючому екстазі. Правильна любов проявляє себе в своїй чистоті буття, і ті, хто опиняється залученими в цю стихію любові, виникають в розрізі цього істинного буття, в світі чистих сутностей або, як сказав би Платон, ідей" [1, с. 209].

Водночас Плотін хоча і говорить про багатоманітність поглядів на природу любові, але у трактаті "Про любов" він зазначає, що любов – це не лише стан душі, але й приналежність Розуму. Він пише: "Той емоційний стан, через який ми розпізнаємо почуття, називається любов'ю; він має натхнення в тому, що має бажання наскільки це можливо, максимально наблизитися до певного прекрасного об'єкту" [Enp. III 5, 1]. З цього можна зробити умовивід про те, що основа любові – це прекрасне. Про це пише і Прокл "Справді, що ще може означати дотик до прекрасного, як не любов?" [Procl. Th.Pl. IV, 31 10]. Як бачимо, у Плотіна любов розумна, а це означає, що любов як фундаментальний феномен буття пов'язаний з усіма іншими феноменами особистісного існування, в тому числі і пізнання. Любов є не просто почуттям, а почуттям, яке здатне пізнавати.

У контексті епістемології феномен любові в неоплатонізмі розглядається через призму концептів "віра" та "істина". Це одна з ключових особливостей цієї елліністичної школи серед усіх напрямів та різних етапів античної філософії любові. Отже, у чому ж полягає гносеологічний аспект любові в античному неоплатонізмі?

Прокл у праці "Коментар на платонів "Парменід"" пише наступне: "Отже, є три якості, якими, як каже Парменід, повинен володіти той, хто гідний побачити вищу природу: обдарованість, досвід і прагнення. І завдяки своїй обдарованості він поставить на перше місце природну віру в божественне, через досвідченість він буде легко опановувати чітку істину парадоксальних теорем, а внаслідок прагнення в ньому прокинеться до споглядання його еротичне начало.

Тому під час розгляду цих питань у ньому будуть віра, істина і любов – це три якості, які рятують душі й дарують їм три різні ступені готовності до сприйняття. Якщо бажаєте, то завдяки досвіду у слухача буде належним чином підготовлене пізнавальне начало душі, через його прагнення і бажання до досягнення ейдосів – життєве, а внаслідок обдарованості, що передує двом названим якостям, виникне його схильність до навчання, яка походить з його першого народження як результат всього закладеного в ньому" [Procl. In Parm. IV 927 20–35].

Як бачимо, феномен любові розглядається у неоплатонізмі в контексті віри та знання. На думку неоплатоніків, сутнісно любов не суперечить ані вірі, ані знанню, які, проте, є однаковими за значенням для спасіння людини. Такий близький зв'язок любові та віри обумовлено тим, що любити – значить вірити, довіряти. Любов може існувати лише на принциповій та беззаперечній вірі до того, на кого спрямована інтенція любові. Я можу

когось полюбити і люблю, тільки якщо по-справжньому йому вірю, розділяю з ним всі свої злети та падіння. Це стосується рівною мірою як людини, так і Абсолюту.

Тому й Прокл детально зупиняється на експлікації віри в цьому аспекті: "Платон протиставляє їй міркування, оскільки, як він вважає, віра, що є результатом переконання, більш слабка, ніж знання, що отримується завдяки навчанню. Однак, можливо, згадується тут віра, яка аж ніяк не тотожна тій вірі, про яку ми говорили в іншому своєму творі, коли розглядали чуттєве сприйняття. Платон в цьому місці надає слову "віра" таке ж значення, що і теологи, які говорять про любов, істину і стійку і незмінну віру в першооснови і стверджують, що віра пов'язує і об'єднує нас з єдиним. Виконані вище міркування тоді повинні бути предметом віри, що вселяє стійку і постійну довіру, а не віри, яка розуміється як щось сумнівне, що відноситься до сфери думки" [Procl. In Parm. VII 1242 42k].

Що стосується істини, то любов онтологічно не може існувати на брехні, а тільки і лише на правді. Відповідно любов до істини робить пошук істини більш дієвим, радісним та невтомним, ніж полювання за істиною. Більшість справжніх істин людства відкрито, ймовірніше, саме завдяки любові до істини, ніж завдяки боргу чи примусу, обману та хибі. Тому, зауважує Дамаскій: "Розум зовсім безпристрасний, тоді як становлення завжди пов'язане з повним зануренням в безодню пристрастей (бо те, що відчуває будь-яку пристрасть, завжди рухає власну сутність до чогось іншого за кількістю), безсмертне становлення душі одночасно і залишається одним і тим самим, і змінюється цілком незворушно – з тим лише уточненням, що його широта багато в чому простягається аж до сфери нижчого" [Damasc. In Parm. II.11 4,47 6–12].

Схожі думки з Дамаскієм, можна побачити і у Прокла, а саме у праці "Платонівська теологія". В цьому трактаті елліністичний мислитель говорить наступне: "Коротше кажучи, є три властивості, які наповнюють божественне, які мають всі божественні роди: благо, мудрість і краса. Є також три властивості, які посідають друге після них місце; вони відповідають усім божественним замислам – це любов, істина і віра. Завдяки їм все рятується і стикається з першопричинами: одне – у любовному безумстві, інше – у божественній філософії, а третє – у теургічній силі, яка краща від будь-якої людської розважливості і науки та містить не тільки блага мантики², але й очисні сили посвячення в таїнства і взагалі всі дії, що здійснюються в стані божественної одержимості" [Procl. Th.Pl. I, 113 1–10].

У цьому посланні Прокл іде далі за Дамаского, адже говорить не лише про близькість мудрості та істини з любов'ю, а й про важливість їх для спасіння людини. Тому, продовжує Прокл, "якщо в першій тріаді прекрасне існує неявним чином, а виявляє себе як тріадичне у третій тріаді, то ясно, що досконалий розум любить першу тріаду і що йому властива любов, пов'язана з його власною красою; така умосяжна любов до першої краси. Саме з цієї любові виникає розумна <любов>, що поєднується з вірою та істиною, про що ми і говорили вище; справді, благо, мудрість і

краса, умосяжні монади, які гіпостазують три сили, що сприяють піднесенню всього іншого, і перш за все – розумних богів" [Procl. Th.Pl. III, 81 12–20].

Таким чином, здійснивши історико-філософську реконструкцію розвитку розуміння любові як інтенції пізнання в античній філософській традиції, можемо зробити наступні висновки.

Тема розумності та мудрості любові була в центрі уваги філософів протягом усього розвитку античної філософії. Ключовими етапами в цій проблематиці були постать Платона і його діалог "Бенкет", а також спадщина елліністичних шкіл (Грецької Стої, "другої софістики" та неоплатонізму).

Платон в "Бенкеті" розглядаючи онтологію любові (Ерота) в контексті трьох промов – Федра, Агафона та Діотіми – виводить розумність її на основі того, що вона є вчителем, мудрецем, генієм та філософом.

Елліністична традиція також дуже активно рецепіювала цю проблематику, але саме в неоплатонічній школі вона набула особливих рис, оскільки лише в ній розумність любові розглядається в контексті віри, а також для спасіння людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауман З. Нужен ли любви рассудок? / З. Бауман // Индивидуализированное общество. – М. : ИНФРА-М, 2004. – С. 205–220.
2. Братусь Б. С. Любовь как психологическая презентация человеческой сущности / Б. С. Братусь // Вопросы философии. – 2009. – № 12 – С. 30–42.
3. Даренский В. Ю. Дружба как феномен духовного опыта / В. Ю. Даренский // Дружба: ее формы, испытания и дары. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – С. 193–208.
4. Демокрит: тексты, переводы, исследования. – Л. : Ленинградское отделение издательства "Наука", 1970. – 664 с.
5. Евтушенко С. П. Эрос и агапе: гносеологический аспект / С. Евтушенко // Вопросы философии. – 1999 – № 10 – С. 99–109.
6. Зубец О. П. Мораль в зеркале любви / О. П. Зубец // Размышления о любви. – М. : Знание, 1989. – С. 3–18.
7. Сорокин П. Таинственная энергия любви / П. Сорокин // Социологические исследования. – 1991. – № 8. – С. 121–137.
8. Троицкий С. Христианская философия брака / С. Троицкий. – Париж : YMKA-Press 1933. – 221 с.
9. Шелер М. Ordo amoris / М. Шелер // Трактаты о любви. – М. : ИФ РАН, 1994. – С.77–100.
10. Шинкарук В. І. Віра, надія, любов / В. І. Шинкарук // Віче. – 1992. – № 4 – С. 140–150.
11. Эппле Н. Дружба и любовь как грани единой реальности / Н. Эппле // Дружба: ее формы, испытания и дары. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – С.149 – 163.
12. Ямвлих Колхидский. Жизнеописание Пифагора / Ямвлих Колхидский ; пер. с древнегреч. и комм. В. Б. Черниговского. – М. : Алетея, Новый Акрополь, 1998. – 248 с.
13. Athenaei Naucratis Dipnosopistarum libri XV / Ed. V. G. Teubneri. – 1887. – 887 p.
14. Damascius Damascius. Commentaire du Parménide de Platon / Damascius Damascius ; Texte établi par L. G. Westerink ; introduit, traduit et annoté par Joseph Combès, avec la collaboration de A. Ph. Segonds. – V.2. – 2002.
15. Diels H. Die Fragmente der Vorsokratiker : Bd.1 / Hermann Diels, Walther Kranz. – Berlin : Weidmannsche buchhandlung, 1912. – 462 s.
16. Salim E. Embracing the half: Aristotle's revision of platonic eros ans filia / E. Salim // A Thesis Submitted to the Office of Graduate Studies of Texas A&M University in Partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. Department of Philosophy. – Texas : A&M University, 2006. – 144 p.
17. Stoicorum veterum fragmenta / ed. Hans von Arnim. V. III, Teubner. – 1964. – 284 p.
18. Plato. Symposium / Plato // Platonis Opera : In 5 t. T. 2 : Tetralogias 3–4 (continens) / Recogn. brevique adnotatione critica in struxit:

² Мантика (давньогрец. μαντική, μαντευτική – мистецтво прорікання, пророчий дар) – ворожіння у Стародавній Греції і Римі, які здійснювалися з метою втілення волі богів на підставі різних знаків, які надсилались людям.

- Ioannes Burnet. – Oxford : Oxford Univ. Press. – (Scriptorum Classicorum Bibl.Oxoniensis).– (Oxford Classical Texts). – 1976. – P. 165–236.
19. Proklos Diadochos. Εἰς τὴν Πλάτωνος θεολογίαν / Proklos Diadochos ; ed. Aem. Portus. – Hamburg 1618.
20. Proklos Diadochos. Commentaire du Parménide de Platon / Proklos Diadochos. – Paris : Édition Victor Cousin, 1864.
21. Ἐννεάδες Textus / H.-R. Schwyzer // Plotini opera : t. I / ed. P. Henry. – Leiden, 1951.

Turenko V.

**EPISTEMOLOGICAL CONTENT OF THE PHENOMENON OF LOVE IN ANTIQUITY:
THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL CONTEXT**

The article attempts to reconstruct the evolution of the understanding of love as a way of knowing in the ancient philosophical tradition. It is noted that in the ancient Greek "dictionary of love" there are two lexemes, which overwhelmingly denoted intelligent love, wise relationships – γάπη and φιλία. It is revealed that in early ancient Greek thinkers, this problematic is present rather streamlined and only in fragments of Empedocles and Democritus. At the same time, it is revealed that in Plato's "Symposim" the rationality of love is viewed in the context of three speeches: Phaedrus, Agathon and Diotima. It is proved that although Aristotle did not pay attention to this problem, however, its rather active reception was carried out in the Hellenistic era in the framework of the Greek Stoi, the "second sophistry" and the Neo-Platonic school.

Key words: love, knowledge, mind, epistemology of love, ancient philosophy.